

Uzlaşma mı Çatışma mı? Küresel Barışa bir Tehdit Olarak İslamofobi ve Temel Kaynakları

Ali BİLGENOĞLU*

Öz

Küresel dünyanın günümüzde karşılaştığı en önemli sorunlar arasında yabancı düşmanlığı, aşırı sağ siyasal söylemin yükselişi, ırkçılık ve küresel terör eylemleri ön sıralarda gelmektedir. Uluslararası kamuoyunu en çok meşgul eden bu kavramlar ve çerçevesinde gerçekleşen olaylar hiç şüphesiz ki doğrudan yahut dolaylı bir şekilde bir kimliğin bir diğer kimliği entisite, aidiyet, din, dil ve inanç gibi alt kategoriler üzerinden ötekileştirmesi olgusu üzerine inşa edilmektedir.

11 Eylül 2001'den itibaren ötekileştirmenin küresel düzeyde daha kırılğan ve şiddete meyyal bir noktaya doğru evrilmesi ve bilhassa Medeniyetler Çatışması tezi ile birlikte Soğuk Savaş'ta Batı medeniyeti karşısında konumlandırılan Sovyetler Birliği ve ideolojisinin yerini savaş sonrası süreçte bir medeniyet olarak İslam'ın ve Müslümanların ikame etmesi bu çalışmanın konusu olan İslamofobi'nin ana gündem maddelerinden biri olmasının yolunu açmıştır.

Bu çalışmada bir aktüel fenomen olarak İslamofobi üzerine yapılan kavramsal tartışmalar ile meselenin temel kaynaklarına dönük bir değerlendirme ve analize yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Yabancı Düşmanlığı, Medeniyetler Çatışması, 11 Eylül, Göç

Reconciliation or conflict? Islamophobia as a Threat to Global Peace and It's Basic Sources

Abstract

Among the most important problems that the global World faces today are xenophobia, the rise of extreme-right political discourse, racism and global terrorist acts. These concepts and events that are most prevalent in the international public are undoubtedly built on the fact that, directly or indirectly, an individual identifies another identity through subcategories such as identity, belonging, religion, language and belief.

Since September 11, 2001, the transformation of alienation into a more fragile and sophisticated point on the global level and, in particular, with the thesis of the Clash of Civilizations, which substituted Islam instead of Soviet Empire and its ideology, the way for Islamophobia has been opened.

In this study, a theoretical discussion on Islamophobia as an actual phenomenon and an evaluation and analysis on the basic sources of the matter are given.

Key Words: Islamophobia, Xenophobia, Clash of Civilizations, September 11th, Migration

*Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: ali.bilgenoglu@adu.edu.tr

Giriş

Bir Kavram Olarak İslamofobi

Etimolojik olarak, “İslam” ve antik Yunan’da dehşet tanrısı olarak bilinen Phobos’tan türetilmiş olan “Fobi” kelimelerinin bir araya getirilmesinden elde edilen İslamofobi en basit anlamıyla “İslam Korkusu” olarak tanımlanabilir.¹ Her ne kadar hakkında şimdiye dek pek çok farklı disiplinden farklı tanımlar ortaya atılmış olsa da² psikolojik düzlemde “İslam’dan ve Müslümanlardan korkma” içgüdüsünü ifade eden İslamofobi aynı zamanda sosyal psikolojinin fobi türleri arasında gösterdiği “xenophobia” yani yabancı düşmanlığı kavramı ile de içerik anlamında kesişmektedir.³ Zira Batı dünyasında geliştirilen İslamofobi’nin kültürel ve etnik özellikleri itibarıyla farklılık arz eden bir başka sosyal gruba karşı bir antipati olarak güçlenmesi; sırf bu nedenle bir özne olarak Batı toplumu ve kültürünün “saflığının” söz konusu farklı kültürün “tehdit edici” etkilerinden korunması bağlamında bir güvenlik refleksinin geliştirilmesini beraberinde getirmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında İslamofobi ile Xenofobi’nin birbirilerini hem simbiyotik anlamda besledikleri hem de yeniden ürettikleri görülmektedir.⁴

Bugüne kadar pek çok farklı akademik disipline ait çalışmada değişik bakış açıları tara-

findan ortaya atılan İslamofobi tanımlaması mevcut olup; bunlar arasında kendisine hususi bir yer edinen kavramsallaştırmalar öne çıkmaktadır. İslamiyet ve Müslüman toplumlar üzerine yaptığı çalışmalarla uluslararası literatürün saygın isimlerinden biri olan John L. Esposito ve İbrahim Kalın İslamofobi’yi teorik olarak “Batının kendinden olmayana karşı duyduğu kuşkunun yarattığı zayıflık ve zayıflığın doğurduğu korku”; pratik olarak ise “Müslümanları din hürriyetini, sivil özgürlüklerini ve temel insan haklarını ayaklar altına alan, sıklıkla nefret suçlarına yol açan söz ve eylemler” şeklinde tanımlamaktadır.⁵

İslamofobi’nin muhayyel bir “Batı’nın İslamlaşması tehdidi” üzerine kurgulanmış endişe ve korkunun ifadesi olduğu yönünde yapılmış tanımlamaları da bulunmaktadır. Raymond Taras’a göre, söz konusu korku Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı’da Müslüman göçmenlerin artan kamusalılığı ve camii, minare ve başörtülü Müslüman kadınlar gibi yüksek sembolizm arz eden göstergeler üzerinden sürekli olarak üretilmektedir.⁶ Öyle ki söz konusu kurgusal üretim süreci Batı dünyasında Müslümanlara ve İslam’a karşı nefret söylemini besleyip, yabancı düşmanı ve hatta ırkçı eylem ve söylemleri körüklemektedir. Hâlbuki tıpkı Jack Goody’nin ifade ettiği gibi “İslam dini bu göçmenler için bir alamet-i farikadır ve bu nedenle tıpkı Yahudiler gibi çoğu Müslüman dinini korumaya devam edecekler”. Ve “her halükarda İslam dini bir farklılaşma zemini olmayı sürdürecektir. Zira İslam’a inananlar kilise yerine camiye gitmeyi sürdürecektir,

¹ Lee Sherman, “The Islamophobia Scale: Instrument Development and Initial Validation”, *International Journal of Psychology of Religion*, 19/2, 2009, s. 93.

² Erik Bleich, “Defining and Researching Islamophobia”, *Review of Middle East Studies*, vol: 46, no: 2, 2012, ss. 180-182.

³ Ernest Gellner, “Nationalism and Xenophobia”, *New Xenophobia in Europe*, Bernard Baumgartl ve Adrian Favell (Eds.), London, 1995, ss. 6-7.

⁴Bu doğrultuda detaylı bir yorum için bkz. Jamie Bordeau, *Xenophobia: The Violence of the Fear and Hate*, Rosen Publishing, New York, 2010, ss. 10-13.

⁵*Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, John L. Esposito ve İbrahim Kalın (Eds.), Oxford University Press, 2011, ss. 11-18.

⁶Raymond Taras, *Xenophobia and Islamophobia in Europe*, Edinburg University Press, 2011, ss. 3-11.

*birçok kadın başını örtmeye devam edecek ve helal et arayışını bırakmayacaklardır”.*⁷

Kavramsal içeriğinden öte pratiğe olan yansımalarından hareketle İslamofobi’yi özellikle 20.yy’ın ilk yarısında belirleyici bir faktör olarak Avrupa’nın sosyo-politik atmosferine egemen olan Anti-Semitizm⁸ ile mukayese eden yorumlar da dikkat çekmektedir.⁹ Bunlardan biri olan Esposito ve Kalın’ın yaklaşımına göre, Avrupa’nın geçmişinde Yahudilere karşı olarak uygulanan ayrımcı, dışlayıcı siyasetin ve bundan türemiş olan nefret suçları ile ırkçı eylemlerin kolektif hafızalarda bıraktığı izler malumdur. Ayrıca söz konusu acı dönem, gerek Nürnberg Mahkemesi gibi meşru hukuk kanalları kullanılarak gerekse toplumun vicdanında cezalandırılmak suretiyle günümüzde Batı tarafından reddedilmektedir.¹⁰ Batı ideolojisinin temel yapıtaşlarından birisinin hiç kimseyi etnik kökenine ve inancına bakılmaksızın ayrımcılığa tabi tutmamak noktasında temel hak ve hürriyetlerden taviz vermeme olduğunu hatırlatan Esposito ve Kalın, İslam’a ve Müslümanlara da benzer hassasiyetin gösterilmesi gerektiğini söylemektedir.¹¹

İslamofobi konusunda sıklıkla karşılaşılan hususlardan bir başkası da bu kavramı İslam karşıtlığı ile eş anlamlı olarak kullanma yanlışlığına düşülmesidir. Her ne kadar aynı

anamlara sahip gibi gözükseler de aslında İslamofobi ile İslam Karşıtlığı/Anti-İslamizm birbirlerinden farklıdır. Kadir Canatan ve Özcan Hıdır’ın da belirttiği üzere, temelde sosyolojik bir kavram olan İslamofobi, İslam’a ve Müslümanlara yöneltilen korku, nefret ve aşağılamayı ifade ederken, politik/ideolojik bir kavram olan İslam Karşıtlığı/Anti-İslamizm ise özellikle medya ve siyaset dili vasıtasıyla İslamiyet’e karşı kasıtlı ve organize bir düşmanlığı nitelendirmektedir. Bu bağlamda bakıldığında, bir fenomen olarak İslamofobi’nin İslam Karşıtlığını doğurduğu; İslam Karşıtlığının da İslamofobi’yi kışkırttığı görülmektedir.¹² Dolayısıyla İslamofobi’de İslamiyet’ten ve Müslümanlardan korkma olan gerçekleşen durum, İslam Karşıtlığında psiko-patolojik bir hal alıp, İslam ve Müslümanlara dönük daha kaotik bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.¹³

Resmi olarak ilk kez 1996’da İngiltere’de kurulan “İngiltereli Müslümanlar ve İslamofobi Konseyi” adlı kuruluşla kullanılan İslamofobi kavramı, 1997’de yine bir İngiliz düşünce kuruluşu olan Runnymede Trust tarafından yayımlanan “Islamophobia: A Challenge For Us All” (İslamofobi: Hepimize bir Meydan Okuma) adlı raporla gündem oluşturmuştur. Bu rapora göre İslamofobi “İslam’a ve Müslümanlara karşı, Müslümanlara olumsuz ve aşağılayıcı kalıplaşmış düşünce ve inançlar ima eden bir dizi kapalı görüşmeler tarafından işlenmiş iğrenme, nefret ve düşmanlık” olarak tanımlanmıştır.¹⁴ Raporda Müslüman-

⁷ Goody, a.g.e., s. 137.

⁸ Bu konuda yapılmış en yetkin çalışma için bkz. Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm*, Akıl Çelen Kitaplar, Ankara, 2016.

⁹ Matti Bunzl, “Between Anti-Semitism and Islamophobia: Some Thoughts on the New Europe”, *American Ethnologist*, vol: 32, no: 4, 2005, ss. 499-508; Kadir Canatan, “İslamofobi ve Anti-İslamizm-Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Kadir Canatan ve Hıdır Özcan (Eds.), Eskiye-ni Yayınları, Ankara, 2007, s. 27.

¹⁰ *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, s. 8.

¹¹ A.g.e., s. 236.

¹² Canatan, a.g.m., s. 42.

¹³ Özcan Hıdır, “Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar”, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Kadir Canatan ve Özcan Hıdır (Eds.), Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2010, s. 83.

¹⁴ “Islamophobia: A Challenge for Us All”, *The Runnymede Trust*, 1997, s. 19.

ların toplumsal yaşamda ayrımcılığa tabi tutulmalarının, nefret söylemine maruz bırakılmalarının yolunu açan bariz bir İslam karşıtı önyargının mağduru olduklarının altı çizilmektedir. Bu bağlamda İslamofoblar'ın İslam'ı tek bir blok halinde gördükleri, değişimin önünde bir engel teşkil ettiğine inandıkları, İslam'ı ve Müslümanları farklı olmaktan çok öteki olarak kabul ettikleri şeklinde yorumlara da yer verilmişti. Bütün bunlar çerçevesinde İslam'ın Batı'ya kıyasla geri kalmışlığı, barbarlığı, irrasyoneliteyi temsil eden, cinsiyet ayrımcılığını temel alan, doğası itibarıyla şiddete meyyal kabul ettiği söylenen İslamofoblar'ın zihin dünyasında İslamiyet'in bir din ve inanç sistemi olmaktan ziyade bir ideoloji olarak kodlandığının altı çiziliyordu.¹⁵

Kavram ilk kez 1998 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nda söz alan raportör Maurice Gléle-Ahnanhanzo'nun "Araplara karşı uygulanan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı giderek İslamofobi halini almaktadır" sözleriyle uluslararası toplumun gündemine getirilmiştir.¹⁶ Hiç kuşkusuz 1990'lı yıllarda İslam'ın ve Müslümanların Batılı toplumlara ve değerlere yönelik "aşındırıcı" hatta "yok edici bir tehdit" olarak algılanması Batı dünyasında farklı bir dinin ve kültürün ötekileştirilmesini temel alan bir siyasal retorik sıklıkla kullanılır olmasına neden olmuştur.

¹⁵Chris Allen, "Islamophobia and Its Consequences", *European Islam: Challenges for Public Policy and Society*, Samir Amghar, Amel Boubekeur, Michael Emerson (Eds.), Brüksel, Center for European Policy Studies, 2007, ss. 144-167; Canatan, a.g.m., s. 23.

¹⁶M. Zeki Aydın ve Müşerref Yardım, "Belçika'da İslamofobi ve Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 12, Sayı: 1, 2008, s. 9.

İslamofobi'nin Temel Kaynakları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel sistem çift kutupluluktan tek kutuplu hegemonik yapıya dönüşmüş, küreselleşme adı verilen değişim ve dönüşüm süreci ivme kazanmaya başlamış, ideolojik kamplaşmanın geride kalmasıyla oluşan boşluk "kimlik siyaseti" tarafından ikame edilmiştir. Söz konusu kimlik siyasetinin Batı-İslam gerginliğinin İslamofobi'ye dönüşmesinde toplumsal ve siyasal kanallar aracılığıyla iki büyük dönüştürücü etkisi olduğu görülmektedir. Sosyal anlamda Avrupa'da yaşamakta olan Müslüman kitlenin Avrupalı kimliği ve yaşam tarzı ile olan uyum sorunu ve bunun yarattığı iç gerilimler ön plana çıkarken; siyasal alanda ise Soğuk Savaş'ın muzaffer kanadı olan Batılı demokrasilerin kendilerine yeni dünya düzeni içerisinde rakip arama, bulunamaması halinde ise yaratma fikri üzerine inşa edilen yeni imparatorluk ideolojisi ile bunun odağında yer alan Batı-İslam ikiliği/çatışması görülmektedir.

Göçmenlik ve Toplumsal Uyum Sorunsalı

Günümüz dünyasının önde gelen sosyo-politik meselelerinden biri olan İslamofobi'nin en önemli toplumsal kaynaklarının başında göçmenlik olgusu gelmektedir. Özellikle 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren Batı'ya gerçekleşen artan oranda Müslüman göçü, Avrupalıların bakış açısına göre bu döneme dek nispeten homojen niteliğini koruyan kıtanın kültürel açıdan bu karakterinin aşınmaya başlamasını beraberinde getirmiştir. İşçi göçleri olarak bilinen akım ile başlayan Avrupa'ya Müslüman yerleşiminin git-tikçe kitleselleşmesi, Avrupalıların kendilerinden olmayan bir yabancı kimlik ile aynı zaman ve mekân içerisinde bir arada yaşama durumu ve mecburiyetini gündeme getirmiş-

tir. Bu açıdan bakıldığında bir sosyal etkileşim alanı olan göç olgusu “bir arada yaşama”, “çok kültürlülük”, “küresel vatandaşlık”, “göçmen hakları” vb. olgular üzerinden “asimilasyon-entegrasyon tartışması” bağlamında “Avrupa kimliği-İslam kimliği çatışması” konuşulmaya başlamıştır.¹⁷ Bilhassa göçmen hakları noktasında göçmenlerin etnik ve dinsel kökenleri üzerinden ayrımcılığa tabi tutulmaları, dışlanmaları ve ötekileştirilmeleri söz konusu olmaktadır ki bu artık günümüz dünyasında başlı başına bir hukuki meseledir.

1960’larla birlikte Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine gerçekleşen Türk göçmen işçi hareketi örneğinde olduğu gibi göçmenlik, çalışma ve oturma izni gibi hukuki kavramlar etrafında şekillenen kontrollü güç olgusu son yıllarda büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Toplumsal, ekonomik ve siyasal anlamda büyük krizlerin yaşanmasına sebep olan bu dönüşüm süreci Batı’ya olan Afrika ve Ortadoğu’dan gelen “yasa dışı göç akını” ile kontrollü göç olmaktan çıkmıştır.¹⁸ Bu durum aynı zamanda göçmen kitlenin nitelikli iş gücü vb. sınıflandırmaların dışına alınarak birer sosyal tehdit unsuru olarak

¹⁷ Kemal Ataman ve Tuba Er, “İslamofobi ve Avrupa’da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 17, sayı: 2, 2008, ss. 747-770. Entegrasyon-Asimilasyon tartışmaları bağlamında ideal entegrasyon sürecinin kodlarını ortaya koymaya çalışan Amin Maalouf, hayal ettiği bir göçmene ve bir yerli ev sahibine şunları öğütlemektedir: “Önce birilerine şöyle demek isterdim: “Geldiğiniz ülkenin kültürüyle ne kadar yakınlaşırsanız, kendi kültürünüzü de ona o kadar yakınlaştırırsınız” sonra da diğerlerine şunları söyledim: “Bir göçmen kendi kültürünün saygı gördüğünü ne kadar hissederse, geldiği ülke kültürüne de o kadar açılacaktır”. Bkz. Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 38.

¹⁸“Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi”, *ORSAM, Rapor*, No: 123, 2012, s. 8.

görülmesini beraberinde getirmiştir. Bu da kültürel farklılıkları birer zenginlik/çeşitlilik olarak kabul eden felsefenin tam aksi yönde bir bakış açısını Batılı yerli toplumlarda yerleştirmeye başlamıştır ki bunun neticesinde iyi yönetilemeyen sosyal entegrasyon süreçleri birer uyum sorunu haline gelmiştir.¹⁹

Genelde Batı dünyasında özelde ise Batı Avrupa’da yaşanan sözünü ettiğimiz çatışmanın çift yönlü bir kriz olduğunu iddia eden Graham Fuller’e göre, göç sorununun bir sonucu olarak kendi kimlik krizini yaşamaya başlayan Avrupa, küreselleşme ve çok kültürlülük meselelerini yeniden değerlendirmek durumundadır. Buna karşın Ortadoğu’da yaşanmakta olan şiddetin Avrupa’da yaşayan Müslümanlarla neredeyse hiç ilgisi olmadığını söyleyen Fuller, Avrupa’da İslam’a karşı duyulan korkunun daha da derinleşmesi için birkaç küçük çaplı şiddet eyleminin yeterli olacağını söylemektedir. Bu da kaçınılmaz olarak Müslüman kitlenin Avrupalılara karşı kendi kimliklerine daha da şiddetli sarılarak, onu güçlendirme kaygısı içerisine girmelerini beraberinde getirecektir ki bu durum ideal bir sosyal uyum ihtimalini daha da zora sokacaktır.²⁰ Bir çalışmasında bu duruma dikkat çeken Nilüfer Göle “*hem Müslümanlar hem de Avrupalılar ötekinin karşısında hissettikleri yitirme duygusunu araya kimlik sınırları çizerek, yeni bir duvar çekerek aşmaya*

¹⁹Bu noktayı merkeze alan bir çalışma için bkz. Nilüfer Göle, *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015. Bir eserinde bu konuya temas eden Jack Goody Avrupalı muhataplarına şu soruyu sormaktadır: “Göçmenler sahiden Fransız, Hollandalı, İngiliz ya da Alman olabildiler mi?”. Bkz. Jack Goody, *Avrupa’da İslam Damgası*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 137.

²⁰ Graham Fuller, *İslamsız Dünya*, Profil Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 209-210.

çalışıyorlar” sözleriyle açıklamaktadır²¹ ki böyle bir durum bir sonraki aşamada toplumsal entegrasyonun tam ters istikamette bir dezentegrasyon (toplumsal çözülme) sürecine evrilmesi potansiyelini gündeme getirecektir.²²

Yeryüzünün sosyo-kültürel açıdan en zengin parçalarından biri olması sebebiyle “bir kültürel çeşitlilik kaleydoskopu” olarak tanımlanan Avrupa’da göçmenlik konusu 2000’lerin başından itibaren Avrupalılar tarafından katlanılması giderek zorlaşan ciddi bir toplumsal sıkıntı ve hatta tehdit olarak algılanmaktadır. “Avrupalı kimliği” ve “Avrupa-ılaşıma süreci” gibi fenomenlerin tehdit altında olduğuna inanan kıtanın yerlileri 2000 yılında yapılan bir anket çalışmasında kullandıkları tercihlerle söz konusu tepkiyi ortaya koymuştur. Yapılan kamuoyu araştırmasında Avrupalıların sadece %21’i kendilerini göçmenlere karşı “etkin bir şekilde toleranslı” olarak tanımlarken; AB vatandaşlarının yarısı azınlık gruplara dâhil insanların sosyal yardım sistemini sömürdüğünü düşünmektedir. İngiltere’de ankete katılanların üçte ikisi ülkedeki yabancı göçmen nüfusunun fazlalığından yakınırken; Almanya’da yapılan bir başka ankette Alman vatandaşlarının yine üçte ikisinin göç kontrollerinin daha sık yapılmasını talep ettiği ortaya çıkmıştır.²³ Bu ve benzer bütün toplumsal gelişmeler son yıllarda Avrupa gündemine aşırı sağ siyasetin ve sağ popülizmin yükselişini beraberinde getirmiştir.

Batı dünyasında sosyolojik bir sıkıntı

²¹ Nilüfer Göle, *İççe Girişler: İslam ve Avrupa*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 36.

²² Kadir Canatan, *Avrupa’da Çok Kültürlülük, Entegrasyon ve İslam*, Kum Saati Yayınları, İzmir, 2015, s. 19.

²³ Jeremy Rifkin, *Avrupa Rüyası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 265-266.

kaynağı olarak kabul edilmeye başlanan göçmenlere karşı duyulan husumetin toplumsallaşması ve giderek önce yabancı düşmanı söylemlerin, ardından da ırkçı eylemlerin yaygınlaşmasına sebep olmuştur.²⁴ Bu çerçevede göçmenler kültürel yozlaşmanın, suç oranlarındaki artışın, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmet alanlarında yaşanan aksamaların ve en nihayetinde ekonomik durgunluk ve çöküntünün sorumlusu olarak gösterilmeye başlanmıştır.²⁵ Bu durumun bir yansıması kaçınılmaz olarak siyasal platformda kendisini göstermiş ve Almanya’da Milli Demokratik Parti (National Demokratische Partei), Fransa’da Jean Marie Le Pen liderliğindeki Ulusal Cephe (Front National), İngiltere’de İngiliz Ulusal Partisi (British National Party), Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs) ve Yunanistan’da Altın Şafak (Golden Dawn) gibi aşırı sağ partiler bu dönemden itibaren Avrupa siyasetinde ismini duyuran partiler arasına girmiştir. Buna ek olarak sadece göçmen karşıtlığı üzerinden siyasal söylemini kuran aşırı sağ siyasal oluşumlar da kendilerine uygun zemin bulmuşlardır. Hollanda Özgürlük Partisi, İsviçre Halk Partisi, Finlandiya’da Gerçek

²⁴ Hiç şüphesiz ki Avrupa’da göç ve göçmenlik meselesine yönelik olarak gelişen dışlayıcı tavır ve söylemleri tek başına yabancı düşmanlığı ile açıklamak sorunu tek boyutlu incelemek, diğer yerel, ulusal ve uluslararası faktörleri göz ardı etmek anlamına gelecektir. Özellikle Avrupa’da göçmenlik olgusuna güvenlik kaygılarıyla yaklaşılması durumunu Kopenhag Ekolü ve “Güvenlikleştirme” boyutu ile inceleyen bir çalışma için bkz. Nazif Mandacı ve Gökay Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 39, Güz 2013, ss. 105-130.

²⁵ Paul Hainsworth, “The Front National: From Ascendancy to Fragmentation on the French Extreme Right”, *The Politics of Extreme Right: From Margins to the Mainstream*, Paul Hainsworth (Ed.), Pinter, London, 2000, s. 10.

Finliler, İsveç'te Yeni Demokratlar bunlar arasında yer almaktadır.²⁶

Günümüz Avrupa'sında kabaca 15 milyonu bulduğu ifade edilen Müslüman varlığı 20.yy göçmen hareketliliğinin bir sonucu ortaya çıkmış bir gerçekliktir.²⁷ Dolayısıyla İslam bugün Avrupa toplumunun bir parçası durumundadır.²⁸ Tarihsel ve kültürel önyargılar doğrultusunda Avrupa kimliğinin ötekisi konumunda olan Müslüman kitle gerek nüfus gerekse yaşam tarzı açısından başörtüsü²⁹, camiler, minareler, ezan gibi sembollerle varlığını görünür olmaya başladığından itibaren "entegrasyon sorunsalı" medya, politikacıların söylemleri vb. psiko-sosyal tartışmaların yanı sıra ideolojik kimlik söylemlerinin de öznesi durumuna getirilmiştir.³⁰

2007 yılında Almanya'da yayımlanan Berliner Zeitung Gazetesi'nin Alman Şansölyesi Angela Merkel'i başörtülü; muhalefet lideri Kurt Beck'i de sakallı gösteren bir resim

²⁶ Aristotle Kallis, "Avrupa'da Radikal Sağ'ın Yükselişi", *SETA Analiz*, Sayı: 119, Mart 2015, s. 12.

²⁷Hakan Samur, "Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, cilt: 15, Sayı: 29, s. 148.

²⁸ Bu konudaki tartışmalar hakkında bilgi için bkz. Talal Asad, "Müslümanlar ve Avrupa Kimliği: Avrupa İslam'ı Temsil Edebilir mi?", *Avrupa Fikri*, Anthony Pagden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 234-255.

²⁹Huriye Martı, "İslamofobi ve Avrupa'da Kadın İmajı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:7, Sayı: 13, 2018, ss. 36-46.

³⁰Nilüfer Göle, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, Metis Yayınları, 2009, s. 85; David Voas ve Fenella Fleischmann, "Islam Moves to West: Religious Change in the First and Second Generations", *Annual Review of Sociology*, vol: 38, 2012, ss. 525-545. "Avrupa İslam'ı" veya "Müslüman Avrupa" anlamlarında kullanılan "Euro-Islam" kavramı bu dönemde literatüre girmiştir. Bkz. Enes Karic, "Is Euro-Islam a Myth, Challenge or a Real Opportunity for Muslims and Europe?", *Journal of Muslim Minority Affairs*, vol: 22, No: 2, 2002, ss. 435-442. Zaman içerisinde Avrupa'nın Araplaşması anlamında "Eura-bia" kavramı da dolaşıma sokulmuştur.

yayınlayarak "böyle devam ederse Almanya'da elli yıl sonra Hristiyanlar azınlıkta kalacak"³¹ sözlerini sarf etmek suretiyle İslam'ı ve Müslümanları indirgemeci bir yaklaşımla bir bütün halinde tehdit olarak sunması "Euro-İslam" tartışmaları bağlamında sembolik bir çıkış niteliği taşımaktadır.³² Bu bakış açısına göre tam da Jytte Klausen'in tespit ettiği gibi Müslümanlar göçmenler marjinalleştirilmek suretiyle birer "iç tehdit unsuru" olarak kabul edilmektedir ki bu zihniyet sözünü ettiğimiz entegrasyon süreci sorunsalını hem doğuran hem de yeniden üreten bir karakter arz etmektedir.³³

Bir Dönüm Noktası Olarak 11 Eylül 2001 ve Medeniyetler Çatışması Tezi

Batı'nın hem zaferini ilan ettiği hem de yerkürede yarım yüzyıl devam eden ideolojik kamplaşmanın yerini kimlik politikalarına bırakmaya başladığı 1990'larda önce Bernard Lewis'in *The Atlantic Dergisi*'nde yayımlanan "Müslüman Öfkenin Kökleri" adlı makalesi (1991)³⁴ ardından Samuel Huntington'ın *Foreign Affairs Dergisi*'nde yayımlanan "Medeniyetler Çatışması" adlı makalesi (1993)³⁵ yakın geleceğin habercisi olmuştur.

³¹ Canatan, a.g.m., ss. 54-55.

³²Avrupa Birliği içerisinde yaşanan tartışmalardan doğan Avrupa Parlamentosu'na ait bir değerlendirme için

bkz.[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/369031/IPOLCULT_ET\(2007\)369031_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/369031/IPOLCULT_ET(2007)369031_EN.pdf)

³³Jytte Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek: Batı Avrupa'da Siyaset ve Din*, Liberte Yayınları, Ankara, 2005, s. 157. Tarihsel süreçte Avrupalı kimliği için zaman zaman "dışarıdan gelen" ve "iç tehdit" olarak görülen unsurlar için bkz. Murat Necip Arman, "The Sources of Banality in Transforming Turkish Nationalism", *CEU Political Science Journal*, Central European University, 2007, s. 134.

³⁴Bernard Lewis, "The Roots of Muslim Rage", *The Atlantic*, Sep. 1990, 266/3, ss. 47-60.

³⁵Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations*, *Fore-*

Huntington her ne kadar tezini Lewis'in makalesi üzerine inşa etmiş olsa da global anlamda şöhret kazanan makalesinde yeni dünya düzeninde en temel çatışma alanının Müslümanlar ile Batı dünyası arasında olacağını iddia etmişti. Buna göre iki büyük medeniyet arasındaki yapısal ve kültürel farklılıklar hem devletler arasındaki çatışmaları körükleyecek hem de geleceğin savaşlarını belirleyecekti.³⁶Buna ek olarak, radikal/fundamentalist İslam yerine bütüncül olarak İslam'ı esas problem olarak niteleyen Huntington tarafından Batı kültürünün başta Batı'da yaşayan Müslümanlar olmak üzere Batı-dışı toplumların üyeleri tarafından tehdit edildiğini iddia etmesi³⁷ 21.yy başında sosyal alandan siyasal alana dek her düzeyde yükseliş gösterecek olan İslamofobi'nin düşünsel/ideolojik temelini atmasını sağlamıştır. Zira bundan böyle İslam dünyası ile Batı dünyası arasında çatışma yaşanmasının kaçınılmaz, hatta normal/olağan olduğunu ve iki medeniyetin varoluşlarının birbirlerine karşı inşa edildiğini savunan her fikrin birincil referans kaynağı Huntington'ın bu tezi olacaktır.³⁸

Edward Said, 1990'ların başında İslam'a karşı Batı ikiliği ve eski dönemin komünizm tehdidinin yerine İslam'ın yerleştirilmesinin ilk örneklerinden birinin 16 Ocak 1991 tarihli Los Angeles Times'da yayımlanan bir köşe yazısı olduğunu söylemektedir.

ign Affairs, vol: 72, no: 3, 1993, ss. 22-49.

³⁶Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1997, s. 22 ve 39.

³⁷Huntington, a.g.e., s. 217.

³⁸Murat Aktaş, "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi", *Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) Dergisi*, 13 (1), s. 48.

ABD ve Batılı hükümetlerin "İslami güçlüklerle" başa çıkabilmek için strateji arayışları içerisinde olduğunun ifade edildiği Robin Wright imzalı bu köşe yazısında, dönemin George H. Bush hükümetinden kıdemli bir yetkilinin "İslam'la uğraşırken 30-40 yıl önce komünizmle uğraşırken olduğundan çok daha akıllı davranmalıyız" dediği ifade alıntılanmaktaydı.³⁹

Fred Halliday'e göre ise, Soğuk Savaş'ın bitişi, Batı ile İslam Dünyası arasında var olan eski çatışmanın canlanmasına neden olmuştur. Halliday bunun en önemli sonucu olarak, Batı Avrupa'nın yeniden İslam tehdidinden söz etmeye başlaması ve söz konusu tehdidi ideolojik anlamda Soğuk Savaş'ın yerine koymasını göstermektedir.⁴⁰Halliday'in haklı bir tespitle sözünü ettiği ikame süreci, Batı'nın kolektif tarihsel hafızası ve kültürel kodlarında "Haçlı Seferleri"⁴¹, "İstanbul'un Fethi", "Müslüman azınlıkların/göçmenlerin sosyo-kültürel entegrasyon sorunu" vb. konular üzerinden hâlihazırda var olan⁴² İslam'a ve Müslümanlara yönelik yerleşik negatif önyargılar ve bunları besleyen tarihsel anlatının⁴³ bir dönüm noktası

³⁹ Edward Said, *Medyada İslam*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s. 79.

⁴⁰Fred Halliday, *İslam ve Çatışma Miti*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 123.

⁴¹Amin Saikal, *Islam and the West: Conflict or Cooperation*, Palgrave MacMillan, New York, 2003, ss. 30-31.

⁴²Bernard Lewis, *Islam and the West*, Oxford University Press, New York, 1993, ss. 71-72. Bu konuda ayrıca bkz. Rana Kabbani, *Avrupa'nın Doğu İmajı*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993; Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslam*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994.

⁴³Bu konuyu karşılaştırmalı olarak inceleyen eserler için bkz. Montgomery Watt, *İslam Avrupa'da*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2000; Serhat Ulağlı, *Batı'da Öteki'nin Kültürel ve İdeolojik Dönüşümü: Türkofobi ve İslamofobi*, Afe Akademi Yayınları, İstanbul, 2017. Batı'nın Doğu'ya karşı bir savaşı olarak formüle edilen Haçlı Seferleri (1095-1207) ve üzerine

olarak 11 Eylül 2001'den itibaren yeni bir döneme girmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır.⁴⁴

İslamiyet'e ve Müslümanlara yönelik bir ötekileştirici tutum olarak İslamofobi'nin bir toplumsal içgüdü ve kategorik karşıtlık unsuru olmaktan çıkıp, nefret söylemine dönüşmesi, hatta zaman zaman Müslümanlara karşı ırkçı tutum ve eylemleri gündeme getirmesi bakımından El Kaide'nin 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nde İkiz Kuleler olarak bilinen Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirdiği terör eylemleri milat teşkil etmektedir.⁴⁵ Binlerce kişinin hayatını kaybettiği ve yaralandığı söz konusu terör eyleminin ardından İstanbul'da önce 15 Kasım 2003'te Neve Şalom ve Beth İsrail Sinagoglarına, ardından 20 Kasım 2003'te HSBC ve İngiltere İstanbul Başkonsolosluğu'na düzenlenen saldırılar; 11 Mart 2004'te Madrid ve 7 Temmuz 2005 Londra saldırıları ile terör

inşa edilen Batı-Doğu dikotomisine dayanan tarihyazımı buna örnektir. Bkz. Dominique Schnapper, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 44-45. Modernite döneminde de Ernest Renan'ın yazdıkları bir medeniyet olarak Batı Avrupa'nın kendi anlam ve değerler kümesi üzerinden yeni bir medeniyet olarak İslam dünyasına bakışını yansıtan ilk önemli örneklerden bir tanesidir. İslam dünyasının ve Müslümanların despotizmi ve saldırganlığı sembolize ettiğine inanan Renan'a göre, Batılı insan rasyonalite, çalışkanlık, disiplin gibi kavramlarla tanımlanırken, Doğulu ve Müslüman olmak en basit anlamıyla bu değerlerden yoksunluğu ifade etmektedir. Buna ek olarak Renan'a göre İslamiyet modern anlamda bilimle uyuşabilecek bir inanç sistemi değildir; dolayısıyla da ontolojik olarak özgür düşüncenin karşısındadır. Bkz. Ernest Renan, *Muhammed and the Origins of Islam*, Reveue des Deux-Mondes, 1851.

⁴⁴ M. Ali Kirman, "İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu mu?", *Journal of Islamic Research*, vol: 21, sayı: 1, 2010, s. 23.

⁴⁵Rasim Özgür Dönmez, "Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı'ya Karşı Siyasal İslam", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, cilt: 1, Sayı: 4, 2004, ss. 84-85.

dalgası Avrupa'ya ulaşmıştır. Buna ek olarak, 11 Eylül saldırılarını müteakip ABD tarafından önce Afganistan operasyonu sonra da Irak Savaşı sırasında ve sonrasında geliştirilen militarist siyasi retorik ile bu bağlamda kullanılan argümanlar pek çok açıdan Batı kamuoyu nezdinde medeniyetler çatışması tezinin haklı olduğu kanısını yerleştirmiştir.⁴⁶

000'li yılların ilk yarısında yaşanan küresel terör eylemleri sebebiyle Kuzey Amerika⁴⁷ ve Batı Avrupa'da bir korku ve endişe kaynağı haline gelen Müslüman azınlık ve göçmenler üzerinden "İslam karşıtlığı"⁴⁸ bir numaralı gündem maddesi haline gelmiştir. Akademi dünyasında⁴⁹, politik tartışmalarda ve siyasal-iletişim mecralarında sıklıkla kullanılır olmaya başlanan "İslami Terör", "Radikal İslamcı Terör Örgütleri", "Küresel İslami Terörle Savaş", "İslamofaşizm"⁵⁰ gibi

⁴⁶ Mustafa Aydın ve Sinem Açıkmeşe, "İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, cilt: 5, sayı: 18, 2008, s. 203.

⁴⁷ 11 Eylül sonrası Amerikan kamuoyunun İslam'a ve Müslümanlara bakışını ele alan bir çalışma için bkz. Muhammad Safeer Awan, "Global Terror and the Rise of Xenophobia/Islamophobia: An Analysis of American Cultural Production since September 11", *Islamic Studies*, vol: 49, no: 4, 2010, ss. 521-537.

⁴⁸Kavramsal bir tartışma olarak, Steven Salaita "İslamofobi" veyahut "İslam Karşıtlığı" kavramları yerine "Arap Karşıtı İrkçilik" adlandırmasının çok daha yerinde olacağını iddia etmektedir. Bkz. Steven Salaita, "Beyond Orientalism and Islamophobia: 9/11, Anti-Arab Racism, and the Mythos of National Pride", *The New Centennial Review*, vol: 6, no: 2, 2006, s. 250.

⁴⁹Akademi dünyasında İslamizm, Siyasal İslam vb. kavramların sorunlu kullanımı üzerine değerli bir katkı için bkz. Bessam Tibi, "The Islamist Venture of the Politicization of Islam to an Ideology of Islamism: A Critique of the Dominating Narrative in the Western Islamic Studies", *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, vol: 96, no: 4, 2013, ss. 431-449.

⁵⁰ İslami radikalizm ile faşizmin içerik ve tarihsel arkaplan değerlendirmesini yapan ve nihayetinde bunların bir arada İslamifaşizm olarak kullanılmasının polemik üretmekten başka bir netice vermediğini iddia eden bir

kavramlar üzerinden “Anti-İslamizm/İslam Karşıtlığı” Batılı siyasi çevrelerde⁵¹ ve ana akım medyada hâkim dil halini almıştır.⁵² Bu sayede Batı dünyasında çok basit bir denklemle “Müslüman eşittir potansiyel terörist”; “İslam eşittir terör” algısı üretilmiş⁵³; bu denklemin karşı tepki olarak yarattığı ABD ve AB merkezli korunma refleksi ve yeni güvenlik paradigması⁵⁴ ve bu bağlamda artırılan önlemler İslamofobi’yi uluslararası ilişkilerde 21.yy’ın en temel tartışma konularından birisi haline getirmiştir.⁵⁵

11 Eylül saldırılarının ardından ilk çarpıcı İslamofobik açıklamalardan bir tanesi, daha sonra bu yöndeki açıklamaları ile dünya kamuoyunun gündemine gelecek olan Evanjelist Franklin Graham’dan gelmişti. İslam’ı şiddetle, Müslümanı da terörist olmakla eşitleyen indirgemeci, buyurgan söylemin ilk örneklerinden biri olan konuşmasında Gra-

çalışma için bkz. Moshe Zuckermann, “ “Islamofascism”: Remarks on a Current Ideologeme”, *Die Welt Des Islams*, 52, 2012, ss. 351-369.

⁵¹En çarpıcı ve tarihe geçen örnek, dönemin ABD Başkanı George W. Bush 11 Eylül sonrasına denk gelen bir konuşmasında terörizme karşı başlatacakları küresel savaşı “crusade” (haçlı seferleri) olarak tanımlaması olmuştur. Bkz. John L. Esposito, *Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 98-100.

⁵²Bihter Çarhoğlu, “Medeniyetler Çatışması ve Batı Medyasında İslam Söylemi: Almanya Örneği”, *Doğu Batı*, sayı: 10, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, ss. 207-213.

⁵³Walter Laquer, *No End to War: Terrorism in the Twenty First Century*, New York, 2003, s. 176.

⁵⁴ Bülent Sarper Ağır, “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yıl: 11, Sayı: 22, 2015, ss. 119-123.

⁵⁵Ali Şevket Ovalı, “AB’nin Terörizmle Mücadele Politikasındaki Dönüşüm: 11 Eylül ve Madrid Saldırılarının Etkisi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, vol: 5, No: 3, 2006, ss. 97-99; Fuat Keyman, “11 Eylül Sonrası Dünya, Türkiye ve Dış Politika”, *Foreign Policy*, Aralık 2013, s. 113. Bu konuda ayrıca bkz. Giles Kepel, *War for Muslim Minds: Islam and the West*, Harvard University Press, 2004.

ham “Biz İslam’a saldırmıyoruz, ama İslam bize saldırdı. İslam’ın Tanrısı bizim Tanrımızla aynı değil. O, Hıristiyanlık veya Yahudi-Hıristiyan inancının Tanrısının oğlu değildir. Çok farklı bir Tanrıdır ve İslam’ın da kötülüklerle dolu şeytani bir din olduğuna inanıyorum”⁵⁶ diyerek İslamofobi’nin 11 Eylül sonrası dönemindeki nefret tohumlarını atmıştır.

11 Eylül sonrası süreçte giderek ivme kazanan İslam karşıtı politik tutum ve söylemlerin taşıdığı karşılıklı ilişkilerde toplumsal kırılmalara yol açma potansiyelini bir tehdit olarak gören dönemin etkin isimlerinden birisi Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan’dı. Annan 7 Aralık 2004 tarihinde New York’ta yaptığı bir konuşmada son dönemde yaşanan siyasal gelişmelerin Müslümanların Batı karşıtı olarak tanımlanması ile sonuçlandığını ve bu kurgulanmış önyargının tarih ve insanlık önünde İslamiyet’i ve Müslümanları incinmiş ve hatta güvenlik endişesi duyar hale getirdiğini söylemiş ve eklemiştir: “Hâlbuki tarih sırf bir karşıtlığın tarihi değil, aynı zamanda işbirliğinin, birbirinin bilimini ve sanatını etkilemenin ve zenginleştirmenin tarihidir. Orta Çağda ve sonrasında Hıristiyan âlimler İslam ilimlerinden ve eserlerinden faydalanmamış olsalardı, Avrupa medeniyeti kat ettiği ilerlemeyi sağlayamazdı”.⁵⁷

11 Eylül sonrası süreçte İslam ve Batı ilişkileri bağlamında İslamofobi olgusuna Kofi Annan gibi akliselim yaklaşan, bir arada barış içerisinde yaşama idealini öne çıkaran isimler olduğu gibi bunun tam tersi istikamette duruş sergileyen yaklaşımlar da sahne almaya başlamıştır. Bu çerçevede en çarpıcı örneklerden bir tanesi dönemin Katolik Kili-

⁵⁶ Fuller, a.g.e., s. 218.

⁵⁷Ekmeleddin İhsanoğlu, *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 166.

sesi ruhani liderinin yaptığı bir konuşmada çizdiği çerçevede vücut bulmaktadır. 12 Eylül 2006 tarihinde Papa XVI. Benediktus'un daha önce öğretim üyesi olarak görev yaptığı Regensburg Üniversitesi'nde yaptığı konuşma, 11 Eylül sonrası süreçte Batı ve İslam arasındaki ilişkinin ne denli kırılgan olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bizans İmparatorluğu'nun son hükümdarlarından Manuel Paleologos'un İslam ve Hz. Peygamber hakkındaki sözlerine referans vererek "İslamiyet'i şiddet ve çatışma içeren bir inanç olarak itham eden" konuşmasında Papa Benediktus şu cümleleri sarf etmiştir:

*"İmparator diyor ki: "Bana Muhammed'in getirdiği yeni bir şey var mı, göster bakalım. O vakit sadece, yazdığı gibi, inancını kılıçla yaymak gibi kötü ve insani olmayan şeyler göreceksin." İmparator, bunu dile getirdikten sonra, inancı şiddete başvurarak yaymanın, neden ters tepici olduğunu, daha ayrıntılı olarak gerekçelendiriyor. Şiddet, tanrının ve ruhun doğasıyla aykırılık içindedir. "Tanrı Kandan Hoşlanmaz" diye devam ediyor İmparator ve akıl gereğince "logos" (Yunanca Bilgi/Söz) gereğince hareket etmemek de tanrının doğasına aykırıdır. İnanç ruhun meyoesidir; beden değil. O yüzden, birini inanca götürmek isteyen kişinin ihtiyacı, iyi konuşma ve doğru düşünme yeteneğidir; şiddet ve tehdit değil... Kişinin, makul bir ruhu ikna etmek için kol gücüne, saldırı araçlarına ya da birini ölümle tehdit edebileceği araçlara ihtiyacı yoktur."*⁵⁸

Kitle iletişim araçlarının ve siyasal propaganda faaliyetlerinin yoğun bir biçimde çalıştırılmasıyla şiddetin ve terörün küresel düzeyde temsilcisi imajı oluşturulmaya çalışılan İslamiyet ve peygamberi Hz. Muhammed hakkında Katolik Kilisesi ruhani

lideri tarafından yapılan bu konuşma hiç kuşkusuz 11 Eylül 2001 sonrası politik atmosferi anlayabilmek açısından önemlidir.⁵⁹ Öteden beri saf Hıristiyanlık fikri üzerine bina edilen ideal Avrupa kimliğinin ötekisi olarak kurgulanan İslamiyet⁶⁰ üzerinde yaratılmak istenen baskının bir parça daha artmasına hizmet eden bu sözler dönemin konjonktürü itibarıyla yükselişte olan İslamofobi'nin kışkırtılmasından başka bir netice vermemiştir.⁶¹

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Cumhuriyetçi Başkan adayı John McCain'in dini konulardaki danışmanı Ohio World Harvest Kilisesi Papazı Rod Parsley'nin kaleme aldığı yazıda yer verdiği ifadelerle bir taraftan kendisine mahsus bir tarih kurgularken diğer taraftan da İslamofobik kışkırtmayı alevlendirmektedir: "İslam'la tarihsel çatışmamızı anlamadığımız sürece ülkemizin ilahi amacına tam olarak ulaşabileceğine inanmıyorum. Gerçek şu ki Amerika, kısmen, bu yanlış dinin yok edilmesi üzerine kurulmuştur ve 11 Eylül 2001 tarihinin artık göz ardı edemeyeceğimiz bir savaş çağrısı olduğuna inanıyorum. Kristof Kolomb 1492 yılında Yeni Dünya'ya yelken açarken diğer hayallerinin yanı sıra en büyük amacı İslam'ı yenmektir. Kolomb, Yeni Dünya'nın zenginlikleriyle güçlenmiş Avrupa ordularıyla İslam ordularını yenilgiye uğratmanın hayalini

⁵⁹ 11 Eylül sonrası süreçte Amerikan medyasında kullanılan İslam ve Müslümanlara dönük nefret dilini yazılı ve görsel medyadan örneklerle ortaya koyan ve aslında İslamofobi'nin nasıl bir endüstri haline geldiğini, İslamdüşmanlığının nasıl metalaştırıldığını izah eden bir çalışma için bkz. Nathan Lean, *İslamofobi Endüstrisi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, ss. 121-139.

⁶⁰Bu konuda detaylı açıklama için bkz. İbrahim Kalın, *Ben Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 37-39.

⁶¹İbrahim Kalın, *İslam ve Batı*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 176.

⁵⁸<http://arsiv.sabah.com.tr/2006/09/15/gnd138.html>

kuruyordu. İşte Amerika'ya hayat veren şey, kısmen de olsa, bu hayal olmuştur".⁶²

Sonuç

İslamofobi'nin temelde bir psikolojik korku, çekinme ifade etmekle birlikte günümüz dünyasının en büyük sosyo-politik sorunları arasında yer alan yabancı düşmanlığı, ırkçılık, terör eylemleri ve yükselişte olan aşırı sağ siyasal söylemlerin her birinden ayrı ayrı beslendiği bir gerçektir. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının dönüm noktası teşkil ettiği bir siyasal süreçte İslamofobi'yi salt bir kimliğin bir diğerinden korku duyması olarak nitelemek hem sorunu basitleştirmek hem de analiz noktasında yüzeysel kalmak sonucunu getirecektir.

Marshall McLuhan'ın "küreselleşen köy"⁶³ ifadesiyle altını çizdiği 21.yy küreselleşme sürecinde birlikte barış içinde yaşamının koşullarını belirlemek adına klişe bir tabirle Amerika'nın yeniden keşfine ihtiyaç yoktur. Zira insanlık geçmiş birikimi ve tarihsel tecrübesi ile bir arada barış ve güvenlik içerisinde yaşamının temel parametrelerini belirlemiştir. Birincil anlamda birlikte yaşamının temel kuralının farklı olanı ötekileştirmemek, dinine, inancına, kültürüne, yaşam biçimine yani en başta "farklı olması haline" saygı göstermekten geçtiği üzerinde tartışma yapılmayacak derecede bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır. Böyle bir noktada saygı ortamını inşa edebilecek ve sürdürülebilir hale getirecek en önemli enstrümanlar arasında önyargılardan uzak bir biçimde diyalog kanallarının açık ve işler konumda tutulması ilk sırada gelmektedir.

İkincil olarak ise 11 Eylül 2001 sonrası Batı-İslam ilişkilerine olumsuz anlamda damgasını vuran, temeli 18.yy Oryantalizmine dayanan Batı ile Doğu'yu, Batı ile İslam'ı birer farklı medeniyet olarak olduğu gibi anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktan ziyade, bir "hiyerarşik sınıflandırmaya" tabi tutarak okumayı vaz eden Medeniyetler Çatışması tezi gibi iddialarla yeni dünya düzeni kurgulamanın yanlışlığı günümüzde bir kez daha kendisini göstermektedir. Oysaki Rifkin'in söylediği gibi "zorludur ve acılı olan ötekini tanıma süreci hegemonyadan bir ölçüde vaz geçilmesini gerektirir".⁶⁴ Medeniyetleri ayrı ayrı var olması ve yaşaması gereken, birbirleri ile olan etkileşimlerinden birbirlerini beslemeleri beklenen unsurlar olarak görmek yerine birinin varlığını diğerine düşman ya da tehdit sebebi gören yaklaşımın ne denli gerçekten uzak, toptancı bir gösterge olduğu ortadadır. Bilhassa son on yıllarda İslam ile Batı'yı bir bütün halinde birbirine varoluşsal açıdan düşmanlaştıran söylem ve yazının uluslararası toplum üzerindeki etkilerinden bir tanesinin de İslamofobi olduğu kuşku yoktur.

Batı-İslam ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası serencamı iki taraf arasında karşılıklı olarak politik diskur ve medya dili aracılığıyla sergilenmek istenenin de ötesinde çok daha yapısal sorunların var olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bunlardan ilki diyalogsuzluk ortamıdır. Diyalog hem bir medeniyet kurucu olgu hem de bir arada yaşama prensibinin ön koşuludur. Diyalog, tanınmanın ilk adımı olduğu gibi, medeniyet olgusunun temeli olan çoğulculuğun da olmazsa olmazıdır. Oysaki günümüz Batı-

⁶² Fuller, a.g.e., s. 217.

⁶³ Marshall McLuhan ve Bruce R. Powers, *The Global Village*, Oxford University Press, New York, 1989.

⁶⁴ Rifkin, a.g.e., s. 299.

İslam dünyası ilişkileri en temelde diyalogsuzluk sıkıntısından mustarıptir. Jacques Derrida'nın söylediği gibi "bugün İslam ve Batı birbirlerine karşılık olarak adeta bir bilinmeyendir". İslam'ın gözünde Batı, Batı'nın anlam dünyasında ise İslam kurgulanmış birer karakter olarak görülmekte ve algılanmaktadır ki Derrida'ya göre bu kurgu mutlaka "yapı-söküme" tabi tutulmalıdır.⁶⁵ Böylesine yaygın bir yanlış anlaşılmanın temelinde diyalogsuzluğun ve keskin bir önyargılar zümresinin etkin olduğu son derece açıktır. Bu da sıklıkla karşımıza bir şikâyet konusu olan hoşgörüsüzlük atmosferini her bir tekil olayda yeniden üretmekte; bir arada barış ve güven içerisinde yaşayabilme ihtimalini günden güne azaltmaktadır.

Gerek Batı gerekse İslam dünyası için asli olarak ihtiyaç duyulan şey birbirlerini tanımlamaktan ve o tanımları birbirlerine dayatmaya çalışmaktan ziyade zor olanı deneyerek, tanımaya çalışmaktır. Muhatabının kendisini nasıl tanımladığını öğrenmeye çalışmak hem diyalog sürecini başlatacak hem de var olan önyargıları silme noktasında işlev görecektir. Böyle bir siyasal ve sosyal tutum aynı zamanda öteden beri bir şekilde hep kırılğan olan saygı iklimini ve bir arada yaşama ihtimalini güçlendirecektir. 11 Eylül 2001 sonrası süreçte gerek Fransa'daki Charlie Hebdo gerekse Danimarka'daki Karikatür Krizi gibi dönüm noktası olaylarda her iki taraf da teste tabi tutulmuş, ne var ki, özellikle Batı dünyası bu sınavlarda başarısız olmuştur. Zira bu ve benzeri İslamofobik olaylarda öncelik hep suçlamaya, bütüncül olarak bir dini ve inananlarını içeren bir büyük me-

deniyeti terörle suçlamak gibi Edward Said'in de vurguladığı indirgemeci yaklaşımın kolaycılığına sivrilmeye verilmiştir.⁶⁶ Oysa ilk başta sahip çıkılması ve savunulması gereken "itham ederek çatışmak" değil, "diyalog kurarak uzlaşmak" olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AĞIR, Bülent Sarper, (2015), "Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yıl: 11, Sayı: 22, ss. 119-123.
- AKTAŞ, Murat, (2014), "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi", *Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) Dergisi*, 13 (1), ss. 31-54.
- ALLEN, Chris, (2007), "Islamophobia and Its Consequences", *European Islam: Challenges for Public Policy and Society*, Samir Amghar, Amel Boubekeur, Michael Emerson (Eds.), Brüksel, Center for European Policy Studies, ss. 144-167.
- ARMAN, Murat Necip, (2007), "The Sources of Banality in Transforming Turkish Nationalism", *CEU Political Science Journal*, Central European University, 2007, ss. 133-151.
- ASAD, Talal, (2010), "Müslümanlar ve Avrupa Kimliği: Avrupa İslam'ı Temsil Edebilir mi?", *Avrupa Fikri*, Anthony Pagden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 234-255.
- , Kemal ve ER, Tuba, (2008), "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fa-*

⁶⁵ Mustapha Chérif, *Islam and the West: A Conversation with Jacques Derrida*, The University of Chicago Press, 2008, s. 80.

⁶⁶ Edward Said, *İktidar, Siyaset ve Kültür: Söyleşiler*, Hece Yayınları, Ankara, 2016, s. 456.

kültesi Dergisi, cilt: 17, sayı: 2, ss. 747-770.

AWAN, Muhammad Safeer, (2010), "Global Terror and the Rise of Xenophobia/Islamophobia: An Analysis of American Cultural Production since September 11", *Islamic Studies*, vol: 49, no: 4, ss. 521-537.

AYDIN, Mustafa ve AÇIKMEŞE, Sinem, (2008), "İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, cilt: 5, sayı: 18, ss. 197-214.

AYDIN, M. Zeki ve YARDIM, Müşerref, (2008), "Belçika'da İslamofobi ve Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 12, Sayı: 1, ss. 7-32.

Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm, (2007), Kadir Canatan ve Hıdır Özcan (Eds.), Eskiye Yayınları, Ankara.

BLEICH, Erik, (2012), "Defining and Researching Islamophobia", *Review of Middle East Studies*, vol: 46, no: 2, ss. 180-189.

BOURDEAU, Jamie, (2010), *Xenophobia: The Violence of the Fear and Hate*, Rosen Publishing, New York.

BUNZL, Matti, (2005), "Between Anti-Semitism and Islamophobia: Some Thoughts on the New Europe", *American Ethnologist*, vol: 32, no: 4, ss. 499-508.

CANATAN, Kadir, (2007), "İslamofobi ve Anti-İslamizm-Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Kadir Canatan ve Hıdır Özcan (Eds.), Eskiye Yayınları, Ankara, ss. 19-63.

CANATAN, Kadir, (2015), *Avrupa'da Çok Kültürlülük, Entegrasyon ve İslam*, Kum Saati Yayınları, İzmir.

ÇARHOĞLU, Bihter, (2007), "Medeniyetler Çatışması ve Batı Medyasında İslam Söylemi: Almanya Örneği", *Doğu Batı*, sayı: 10, Doğu Batı Yayınları, Ankara, ss. 207-217.

CHERIF, Mustapha, (2008), *Islam and the West: A Conversation with Jacques Derrida*, The University of Chicago Press, 2008.

DÖNMEZ, Rasim Özgür, (2004), "Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı'ya Karşı Siyasal İslam", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, cilt: 1, Sayı: 4, ss. 81-114.

ESPOSITO, John L., (2003), *Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör*, Oğlak Yayınları, İstanbul.

European Islam: Challenges for Public Policy and Society, (2007), Samir Amghar, Amel Boubekeur, Michael Emerson (Eds.), Brüksel, Center for European Policy Studies.

FULLER, Graham, (2016), *İslamsız Dünya*, Profil Yayınları, İstanbul.

GELLNER, Ernest, (1995), "Nationalism and Xenophobia", *New Xenophobia in Europe*, Bernard Baumgartl ve Adrian Favell (Eds.), London, ss. 6-10.

GOODY, Jack, (2005), *Avrupa'da İslam Damgası*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

GÖLE, Nilüfer, (2009), *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, Metis Yayınları.

GÖLE, Nilüfer, (2009), *İççe Girişler: İslam ve Avrupa*, Metis Yayınları, İstanbul.

GÖLE, Nilüfer, (2015), *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*, Metis Yayınları, İstanbul.

HAINSWORTH, Paul, (2000), "The Front National: From Ascendancy to Fragmentation on the French Extreme Right", *The Politics of Extreme Right: From*

- Margins to the Mainstream, Paul Hainsworth (Ed.), Pinter, London, ss. 10-32.
- HALLIDAY**, Fred, (1998), *İslam ve Çatışma Miti*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- HIDIR**, Özcan, (2010), "Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar", Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm, Kadir Canatan ve Özcan Hıdır (Eds.), Eski Yeni Yayınları, Ankara, ss. 63-101.
- HOURANI**, Albert, (1994), Batı Düşüncesinde İslam, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- HUNTINGTON**, Samuel, (1993), *The Clash of Civilizations*, Foreign Affairs, vol: 72, no: 3, ss. 22-49.
- HUNTINGTON**, Samuel, (1997), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York.
- "Islamophobia: A Challenge for Us All", (1997), *The Runnymede Trust*.
- Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, (2011), John L. Esposito ve İbrahim Kalın (Eds.), Oxford University Press.
- İHSANOĞLU**, Ekmeleddin, (2013), *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KABBANI**, Rana, (1993), Avrupa'nın Doğu İmaji, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KALIN**, İbrahim, (2018), *Ben Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- KALIN**, İbrahim, (2018), *İslam ve Batı*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KALLIS**, Aristotle, (2015), "Avrupa'da Radikal Sağ'ın Yükselişi", *SETA Analiz*, Sayı: 119.
- KARIC**, Enes, (2002), "Is Euro-Islam a Myth, Challenge or a Real Opportunity for Muslims and Europe?", *Journal of Muslim Minority Affairs*, vol: 22, No: 2, ss. 435-442.
- KEPEL**, Giles, (2004), *War for Muslim Minds: Islam and the West*, Harvard University Press.
- KİRMAN**, M. Ali, (2010), "İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu mu?", *Journal of Islamic Research*, vol: 21, sayı: 1, ss. 21-39.
- KLAUSEN**, Jytte, (2005), *İslamı Yeniden Düşünmek: Batı Avrupa'da Siyaset ve Din, Liberte Yayınları*, Ankara.
- "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", (2012), *ORSAM*, Rapor No: 123.
- LAQUER**, Walter, (2003), *No End to War: Terrorism in the Twenty First Century*, New York.
- LEAN**, Nathan, (2015), *İslamofobi Endüstrisi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- LEWIS**, Bernard, (1990), "The Roots of Muslim Rage", *The Atlantic*, 266/3, ss. 47-60.
- LEWIS**, Bernard, (1993), *Islam and the West*, Oxford University Press, New York.
- LEWIS**, Bernard, (2016), *Semitizm ve Anti-Semitizm*, Akıl Çelen Kitaplar, Ankara.
- MAALOUF**, Amin, (2015), *Ölümcül Kimlikler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- MANDACI**, Nazif ve ÖZERİM, Gökay, (2013), "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 39, ss. 105-130.
- MARTI**, Huriye, (2018), "İslamofobi ve Avrupa'da Kadın İmaji", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:7,

- Sayı: 13, ss. 36-46.
- McLUHAN**, Marshall ve **POWERS**, Bruce, (1989), *The Global Village*, Oxford University Press, New York.
- New Xenophobia in Europe*, (1995), Bernard Baumgartl ve Adrian Favell (Eds.), London.
- OVALI**, Ali Şevket, (2006), "AB'nin Terörizmle Mücadele Politikasındaki Dönüşüm: 11 Eylül ve Madrid Saldırıların Etkisi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, vol: 5, No: 3, ss. 77-102.
- PAGDEN**, Anthony, (2010), *Avrupa Fikri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RENAN**, Ernest, (1851), *Muhammad and the Origins of Islam*, Reveue des Deux-Mondes.
- RIFKIN**, Jeremy, (2010), *Avrupa Rüyası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SAID**, Edward, (2016), *İktidar, Siyaset ve Kültür: Söyleşiler*, Hece Yayınları, Ankara.
- SAID**, Edward, (2017), *Medyada İslam*, Metis Yayınları, İstanbul.
- SAIKAL**, Amin, (2003), *Islam and the West: Conflict or Cooperation*, Palgrave MacMillan, New York.
- SALAITA**, Steven, (2006), "Beyond Orientalism and Islamophobia: 9/11, Anti-Arab Racism, and the Mythos of National Pride", *The New Centennial Review*, vol: 6, no: 2, ss. 245-266.
- SAMUR**, Hakan, (2017), "Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, cilt: 15, Sayı: 29, ss. 147-173.
- SCHNAPPER**, Dominique, (2005), *Sosyoloji*
- Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SHERMAN**, Lee, (2009), "The Islamophobia Scale: Instrument Development and Initial Validation", *International Journal of Psychology of Religion*, 19/2, ss. 92-105.
- TARAS**, Raymond, (2011), *Xenophobia and Islamophobia in Europe*, Edinburg University Press.
- The Politics of Extreme Right: From Margins to the Mainstream*, (2000), Paul Hainsworth (Ed.), Pinter, London.
- TIBI**, Bessam, (2013), "The Islamist Venture of the Politicization of Islam to an Ideology of Islamism: A Critique of the Dominating Narrative in the Western Islamic Studies", *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, vol: 96, no: 4, ss. 431-449.
- ULAĞLI**, Serhat, (2017), *Batı'da Öteki'nin Kültürel ve İdeolojik Dönüşümü: Türkofobi ve İslamofobi*, Afe Akademi Yayınları, İstanbul.
- VOAS**, David ve **FLESICHMANN**, Fenella, (2012), "Islam Moves to West: Religious Change in the First and Second Generations", *Annual Review of Sociology*, vol: 38, ss. 525-545.
- WATT**, Montgomery, (2000), *İslam Avrupa'da*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ZUCKERMANN**, Moshe, (2012), " "Islamofascism": Remarks on a Current Ideology", *Die Welt Des Islams*, 52, ss. 351-369.